

Búcsú Szervátiusz Tibortól

Május 15-én helyezték örök nyugalomra az április 25-én, nyolcvannyolc éves korában elhunyt Szervátiusz Tibor Kossuth-díjas szobrászművész, a nemzet művésze hamvait Budapesten a Fiumei úti Nemzeti Sírkert művészcsoportjában.

A veszteség mérhetetlen. Drága halottunk Bartók Béla egyes ági leszármazottja a maga művészeti ágában. Jelentőségét Solymár István így összegezte: „A kelet-közép-európai szobrászat legújabb fejezetét az ő nevével lehetne kezdeni.” Művészetét azt a bartóki igazságot illusztrálja, hogy a nemzeti hagyományok legősibb és legmélyebb rétegeibe való alámerülés nem vezet provincializmushoz, ellenkezőleg: szükségszerű előfeltétele és lépcsőfoka az egyetemességnek. A népi kultúra alkotásai nem csupán a nemzetenkénti eredetiség herderi eszméjéről, a „sajátosság méltóságá”-ról tanúskodnak, hanem a „tisza lét”-ről, a népek összefüggéseiről, közös élményeiről és vágyairól is. A nép tiszta álmához lehajló egyetemesség szólal meg Bartók zenéjében, népi és egyetemes korrelatív egységéről beszélnek ékesszólóan Szervátiusz Tibor alkotásai is.

Pályája Erdélyből indult és Erdély-központú maradt akkor is, amikor – Csiki László szavaival – kényszerűségből a „sánta történelem” egy másik lábnyomába lépett, szülőföldjéről az anyaországba költözött. Meghatóan vallott Erdély iránti érzelmeiről Babiczky-Szervátiusz Klárának: „A házamat Budapesten úgy építettem, hogy az emeleti erkélyen, fenyőgerendákból magam ácsoltam a korlátot. Olyan lett, mint egy gyimesi kerítés. Reggel mindig kiállok oda, betájolom Erdélyt, Kolozsvárt, Gyimest, s arrafelé fordulva kérem a Napot s a Magyarok Nagyasszonyát: Máriát, segítse meg Erdélyt s az erdélyi magyarságot.”

Kincses Kolozsvárt, szobrász édesapja mellett tanulta meg a mesterséget. Apa és fia együtt formálta meg Tamási Áron sír-emlékét Farkaslaka határában. Fialat szobrászként vázlatokat készített Moldvában, Gyimesben, Csíkban, Kalotaszegen, és tanulmányozta a nyugat-európai modern művészeteket is. A kisebbségi sors szorításában tudatosult benne, hogy a világot gazdagítani kell, nem szegényíteni, gazdagítani azzal, ami a miénk, hiszen – Babits Mihály fogalmazott így – minden nemzet külön szín az emberiség freskóján, külön hang az emberiség koncertjében: az emberiség ellen vétkezik, aki ezt a színt halványítani, ezt a hangot halkítani akarja. A sokféleséget Isten avatja a teremtés egyik legfőbb titkává és értékévé, minden együttműködés és megmaradás alapjává és biztosítékává. A teremtés tervével, Isten álmával, a lét törvényével és parancsával szegül szembe, aki megzavarja vagy megtagadja az élet eredendő polifóniáját, Tamási Áron metaforikus intelme szerint: a hegyeket egyenlővé teszi a sík földdel, hogy magának zugot soha, sehohly ne találhasson. Isten akaratával egybehangzó evidencia tehát az is, hogy elvileg egyenrangú minden nemzet, nincs minőségi különbség a népek között, a kicsik kultúrájuk révén egyértékűvé válhatnak a nagyokkal.

Ezzel a hittel és küldetésstudattal végezte munkáját Szervátiusz Tibor is, amikor Közép-Európa, mindenekelőtt az itt élő magyarság szobrász-szószóolója kívánt lenni. Fölmérte a földrajzi elhelyezkedésünkből, keleti származásunkból és nyugat-európai kötődéseinkből adódó konzekvenciákat is. Ő így nyilatkozott erről: „Ha magyarnak születtem, a művészetet is anyanyelvemen kell beszélnem. Vállalom népem hagyományait, sorsát, történelmét, múltját, jelenét és jövőjét. Keleti szép örökségünket Nyugatba ötvözve, a Nyugat figyelmét magunkra irányítva a szobrászat nyelvén erről akarok beszélni.” A Németh László által megjelölt „bartóki szintézis” programja tárul föl ebben az ars poeticában, ősi és új, népi és modern, keleti és nyugati egységbe foglalásának igénye.

Hogy milyen messzire nyúlnak vissza az időben Szervátiusz Tibor művészetének a gyökerei, többek között *Kalevala*-ilusztrációi is szemléltetik. Megragadta a finn eposz ősi egyszerűsége, természetessége, tisztasága és ereje, a rúnók néprajzi gazdagsága, pompája és derűje. Az Elias Lönnrot által egybeszerkesztett kollektív remekműben a debreceni Gulyás Pál a közös eredet dalát, a kis népek apológiáját látta, a magyarság mély, eltemetett, prehisztorikus erőire, halhatatlan gyökerére döbönt, kultúránk atlantiszi sírjához, földalatti folyosójához találta meg a kulcsot. A hősköltemény 16. és 17. éneke arról szól, hogy Vejnemöjnen, a „legkülönb költő”, aki a szó hatalmával közvetlen teremtésre képes, varázsigékkel csónakot épít, de az utolsó három szó nem jut eszébe, ezért munkáját nem tudja befejezni. Elindul a hiányzó szavak keresésére, de nem talál rájuk sem a földön, sem az alvilágban. Végül egy egyszerű gulyás Vipunenhez, a fővarázslóhoz, a hajdani vadászemberhez irányítja, aki már egygé vált az anyafölddel, testén egész erdő nőtt, de alatta maga is tovább él. Vejnemöjnen alászáll a „holt-eleven táltos” testébe, és ott megleli a bűvös szavakat, amelyekkel bevégi művét.

Erre a jelképes utazásra és tárnanyításra, a népi emlékezetben, a történelmi hagyományokban való alámerülésre, a vipuneni mélységek föltárására, az emberi és a nemzeti lét totális átélésére és kifejezésére vállalkozott művészetében Szervátiusz Tibor is. Legtöbb szobrát a magyar történelem ihlette. Tanulmányként és intellemeként föl-fölidézte múltunk tragikus eseményeit. Emléket állított a madéfalvi veszedelemnek, Trianonnak, Szárazajtnának, a *Magyar Apokalipszis*nek, az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak s külön a 301-es parcellának, mostoha sorsú szülőföldjének, Erdélynek. Megmintázta Attilát, Isten ostorát, világegyesítő karddal a kezében; Dózsa Györgyöt, „a megevettek királyá”-t, akinek permanens tüzet táplál a teste, trónusa előtt vigyázba dermedt s a hűségre gondolt egy kárpátaljai költő, Vári Fábían László; Petőfit, aki

– mint a fák – állva marad a halálban is; Ady Endrét, a „Vitézi Isten”-t, aki – Nagy László gyönyörű látomása szerint – bűvölve addig figyel a legkeményebb kőből, az andezitből, amíg a végzet szoba nem áll velünk; Móricz Zsigmondot, akiből – Szervátiusz Tibor szavait idézem – „minden gömbölyű piknikussága ellenére nagy alföldi erő, félelmetesen ősi földhözköttőség, parasztság, rejtelmes, bálványszerű komolyság” árad; Szabó Dezsőt, akinek mahagóniba faragott fejéből vesébe látó szigor, ellenálló és számonkérő dac s keménység sugárzik. A konok, mindenre elszánt, megalkuvást és kompromisszumot nem ismerő ellenálló, a végzet hatalma ellen lázadók, az életükben, halálukban és halhatatlanságukban is a szenvedés, a pusztulás, a megaláztatás, a kiszolgáltatottság ellen tiltakozók és mozgósítók a hősei, akik csaknem kitörnek a legsűrűbb anyagból is, nehéz állni a tekintetüket. Hozzájuk hasonlított Szervátiusz Tibor is: „a fönnmaradás és a megmaradás... reményét és szerelmét” öntötte formába legyőzhetetlen, a romániai kisebbségi lét abszurditásai között megedződött vitalitással. *Kolozsvári Krisztusa* sem néma, engedelmes mártír, hanem lázadó hős, aki – Kovács István költő érezte így – az emberek védelmében szembeszáll Istennel, nem engedi megfeszíteni és föltámasztani magát, két méter magas, szürke csontváza felénk zuhan, hogy kitárt karjaival és a hatalmas szögekre görbülő tenyerével magához öleljen minket.

Méltán siratja őt mindkét haza. Osztozik felesége gyászában, aki őrangyalként vigyázott rá, gondoskodott róla évtizedeken át. Egyszerre volt hűséges társa s művészetének múzsája és népszerűsítője. Kevéssel a temetés után ösztöndíjat alapított férje emlékére. Szolgáljon vigaszául Sík Sándor *Áldott, aki előre néz* című versének két záró sora, keresztény bölcsessége: „Cselekedd, ami rajtad áll, / Nincsen halál.”

(2018)

Hűség az anyanyelvhez, hűség a szülőföldhöz

Magyari Lajos laudálása a Szervátiusz-díj átadásán

1990 májusa és szeptembere között nyolcvanhárom erdélyi vendég kereste föl egri otthonunkat, viszonzva korábbi, évente olykor három-négy alkalommal is megismétlődő látogatásainkat. Jövetelüket a diktátor várva várt bukása tette lehetővé, és amikor a tavasz beköszöntött, szinte egy emberként, a felszabadulás eufóriájával keltek útra.

Közöttük volt Magyari Lajos is, akihez akkor már több évtizedes barátság fűzött.

Természetesen őt is elvittem az egri várba. Először a vár tetején sétálgattunk és beszélgettünk. Megcsodáltuk Eger panorámáját, lehajtott fejjel álltunk meg Gárdonyi sírja előtt, amelyen ez az egyszerű, mégis sokatmondó felirat olvasható: „Csak a teste”.

Egyszer csak azt vettem észre, hogy barátom két ujja közt féltő gonddal szorongat valamit. Kiderült, hogy a várba érkezéskor elnyomott cigaretta csonkját tartja a kezében úgy, hogy a legkevesebb hamu vagy dohány se hulljon ki belőle, bemocskolva azt a szent, véráztatta földet, amelyen járunk. Pedig nem is volt kitéve a „Tilos a dohányzás!” tábla, a fű közt itt-ott csikkek heverték. Türelme kitartott egészen addig, amíg a kazamaták bejáratánál hamutartóra nem leltünk.

Úgy éreztem és ma is úgy érzem, hogy ebben az aprónak tűnő gesztusban is a magyar múlt áhítatos és alázatos tisztelete fejeződött ki, amely áthatja Magyari Lajos egész életművét. Barátom a diktatúra osztatlan börtönében, olvasztótégelyében, az átélt szenvedések tisztítótüzeiben tanulta meg, hogy milyen drága kincs az ember méltósága és szabadsága, amelyhez magyarságunk szervesen és elválaszthatatlanul hozzátartozik. A

fojtogató légkörben azonosult Ady igazával, hogy „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillag felé vezető útja számára”. Akkor tudatosult benne, hogy nemet kell mondani arra a világra, amely hontalansággal sújtja az embert, s némán túri a jogtiprást, miközben szabadságról, egyenlőségről és testvériségről papol.

1942. október 26-án született Székelyudvarhelyen. Szülővárosában érettségizett, Kolozsvárt szerzett magyar szakos tanári diplomát. Rövid ideig a Segesvár melletti Héjjasfalván tanított, 1968-ban pedig családotul Sepsiszentgyörgyre költözött, ahol a legendás Megyei Tükör munkatársa lett.

Költői pályakezdése egybeesik a második Forrás-nemzedék jelentkezésével, melynek rajta kívül Farkas Árpád, Király László és Páll Lajos a legismertebb tagjai. Ő így vallott a közös arcvonalat alkotó, az 1960-as évek második felében föllépő generáció törekvéseiről: „Célunk és eszményünk az volt, hogy az irodalomban kibeszéljük nemzetiségi sorsunk közérzetét, s erőnk, hozzáértésünk szerint mozdítsunk valamit a világon.” A költői csoportosulást a Lászlóffy Aladár által válogatott és előszavazott *Vitorla-ének* című antológia vonultatta föl 1967-ben. Magyari Lajos első verseskönyve, a *Hétarcú ballada* 1969-ben jelent meg a Forrás-sorozatban Kányádi Sándor bevezetőjével. Ezt követte a *Csoma Sándor naplója* 1970-ben, a *Kötések* 1976-ban, *A föld ígérete* 1988-ban és az *Út az alkonyatba* 1994-ben. *Kötések* című kötetéért 1979-ben elnyerte a Marosvásárhelyi Írók Társasága irodalmi díját.

Verseinek a hűség a kulcsszava: hűség az anyanyelvhez, hűség a szülőföldhöz. Költői világgképének az erkölcs- és közösségközpontú elhivatottság az egyik legfőbb alkotóeleme. Mindenekelőtt Székelyföld tájait és embereit eleveníti meg. *Szülőföld újra* című versében „Csíksország szigorú, pontos, fenyves-övezte, emberlakta földjé”-ről, „Keresztúr nyerges dombjai”-ről, „Udvarhely szelíd lankái”-ről, „Gyergyó kegyetlen, villogó telei”-ről, „Háromszék... Áron vérével bepermetezett televényé”-ről

készít leltárt: ezek a vidékek szolgálnak díszletül a benne és a költészetében lejátszódó drámának. Gyakran idézi múltunk nagyjait, elődöket, ma is érvényes magatartásmintákat keresve, kitérítve az általa vállalt szerep időbeli határait. A létösszegző, önszembesítő verstípusnak elsősorban azt a változatát kedveli, amelyet Lengyel Ferenc személyiség-szimbolikának nevez: példaértékű hőstípusokat mutat föl, velük azonosulva próbál az egyéni és a közösségi lét alapkérdéseire válaszolni. „Veszélyes, bántó felfogásnak tartom – nyilatkozta Gálfalvi Györgynek –, miszerint a múltunk mögöttünk van, csak a jelennel törődünk. Egy nemzet, egy nemzetiség életében különösen fontos, hogy tudatosítsa múlt, jelen és jövő szerves egységét.” Versei nyomán föl lehetne építeni elsősorban a székely halhatatlanok panteonját. „Csoma Sándor, Mikes Kelemen, Bölöni Farkas Sándor, Apáczai, Misztótfalusi Kis Miklós és Benedek Elek gondolatait értve-átérezve szólhatok csak, mert a haza számomra az ő szavuk is” – írta utolsó kötete záró vallomásában. Ezt a kötet-dést illusztrálja költői dikciója is, mely mindenekelőtt a magyar népköltészetben – főként a székely népballadákban – lelt ihlető-termékenyítő forrásra. A magyar klasszikusok sorából József Attila, kortársai közül Kányádi Sándor és Lászlóffy Aladár áll hozzá a legközelebb.

Legszebb alkotása, a magyar költészet halhatatlan remeke a *Csoma Sándor naplója*, ezzel aratta a legnagyobb közönség sikert is. Fölfigyelt a mű kivételes értékeire a híres debreceni professzor és nemzetközi rangú földrajztudós, Teleki Pál egykori tanítványa, Kádár László, aki úgy ítélte meg, hogy a benne rejlő üzenet túlmutat az anyanyelv határain. Az ő kezdeményezésére és tanulmányával jelent meg 1976-ban a poéma hétnyelvű változata Debrecenben, amely az eredeti szöveg mellett román, német, orosz, japán, francia és angol átültetést is tartalmaz. Ezt egészítette ki egy esztendő múlva a hindi nyelvű fordítás, s egy újabb év elteltével minikönyvként, bőrkötéses, illusztrált és szamozott példányokban a nyolcnyelvű kiadás is napvilágot látott.

A *Csoma Sándor naplója* modern, vívódó értelmiségivé avatja a bölcsőkeresés reformkori hősét, aki átéli a környezetéből kinőtt ember magányát és tragikumát, az értékhiányos, közömbös világ kihívásaival, a cselekvés értelmetlenségének kényszerképzetével, a vállalt küldetés végrehajtását szükségképpen nehezítő, mérhetetlen szenvedés és a föl-fölsejlő reménytelenség démonjaival küszködik. Érzékelteti a mű az emberélet eredendő ellentmondásait, a léthelyzetek kelepceszerűségét: legszebb, legtisztább álmaink és vágyaink megvalósíthatatlanok itt a földön, a korlátokat nem ismerő vágy, szenvedély és akarat a végesség csapdájába eshet. A hatalmas méretű és óriási áldozatokat követelő vállalkozás az azzal árnyos tévedés és a totális kudarc veszélyét rejti magában. Kőrösi Csoma Sándor sorspéldájában már-már Albert Camus Sziszüphosz-mítosza idéződik: a fölöttünk magasodó csúcs elérhetetlen, de az érte vívott küzdelem „maga is betöltheti az ember szívét”. Amikor a csúcsra néz, és nekifeszül a kőnek, „boldognak kell elképzelnünk Sziszüphoszt”. Hemingway öreg halásza, Santiago is oroszánokról álmodik, miután megvívta reménytelen küzdelmét a marlinnal.

A poéma létfilozófiai érvényű gondolataiból a két számomra legemlékezetesebbet emelem ki, amelyek első elolvasásuk óta erkölcsi axiómái életemnek. Az egyik a fölnevelő táj és közönség iránti hűség etikai parancsát foglalja egyszerű és szemléletes formába:

*Akit feldob magából a nép,
az nevében akarjon nagyot.
(Kit érdekelne különben Bokharában,
hogy székely-magyar vagyok!)*

A másik Kőrösi Csoma Sándor golgotajárásának végső vigasztát és tanulságát, az embertestvériség magasztos eszméjét fogalmazza meg tovább nem fokozható természetességgel:

*Beváltatlan álmom minek fájjon?
A tévedésnél igazam erősebb,
nem az a fontos, hogy rokonok
– de testvérek lakják ezt a földet.*

Nyilvánvaló, hogy Magyari Lajos arca búvik meg Csoma Sándoré mögött, heroikus sorsában személyes dilemmáira vár feleleteket. Eszméinek a szótára ez az alkotás, a benne kifejezett, esztétikumma lényegített konzekvenciák a saját költői törekvéseire vetnek fényt.

Az általa követett világszemlélet és alkotói magatartás reneszánszát élte az 1989-es fordulat után. Pályája csúcsára ért ezekben az esztendőben. Nemcsak költőként, hanem újságíróként is különös expresszivitással és termékenységgel szólaltatta meg a nemzetiségi lét időszerű gondjait és egyetemes összefüggéseit. A Megyei Tükör helyébe lépő Háromszék megválasztott főszerkesztőjeként naponta írta messze földön elhíresült, Beke György szerint az erdélyi magyar újságírás legnagyobb teljesítményeihez mérhető vezércikkeit, amelyekből nemcsak az akkori események rekonstruálhatók, összeállítható a kisebbségi lét enciklopédiája is. Publicisztikai munkásságáért 1993-ban megkapta az EMKE Krenner Mikós-díját.

Mindvégig hűséges maradt régi eszméihez, hűséges akkor is, amikor ismét divattá vált az ember- és magyarságárgulás, amikor a „mi” tágasságát és biztonságát az izolált „én” hangzatos jelszavakkal leplezett szűkössége és szédítő örvénye, a klasszikus ember „arányos, szépen fejlett, másokat melegítő életét” a fogyasztásra és ösztönkiélésre determinált lét sivársága és léleketelensége váltotta föl.

Méltó tehát Szervátiusz Jenő szellemi örökségéhez.

(Elhangzott 2014. november 19-én a Budavári Hilton Hotelben)

Búcsúbeszéd

dr. Árkossy Sándor temetésén

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Egri kollégái, barátai és tisztelői, valamint tanítványai és a Dsida Jenő Baráti Kör nevében szeretnék elbúcsúzni drága halottunktól, és megköszönni egy nagyszerű ember, tanár, filozófus és történész példamutató életét. Megköszönni, hogy volt, hogy hitet, derűt és nyugalmat árasztott, hogy a puszta lététől, a közelségtől is önnön méltóságára döbrent az ember, hogy mindnyájunkat megragadott tudásával, bölcsességével, emberi tartásával. Szeretném külön-külön megköszönni mind a kilencvenhét esztendejét, személyiségének egyszeri, megismételhetetlen varázsát. Nagyon fog hiányozni mindenkinek, aki ismerték és szerették őt, de az idő határát – az egyénét és a világot is – Isten szabja meg, nekünk pedig feltétlen bizalommal és alázattal kell meghajolnunk akarata előtt.

Teljes és kerek volt Árkossy Sándor élete. Noha ifjúkorában mindvégig orvos szeretett volna lenni, a Sors akarata mégis a hasonlóan szép és nemes tanári pálya felé irányította, ahol immár nem a test, hanem a szellem orvoslása vált élete meghatározó elemévé.

Az utolsó tanév kivételével a híres, Körösi Csoma Sándort és Sütő Andrást is útnak indító nagyenyedi Bethlen Kollégiumban végezte középfokú tanulmányait, melynek a szellemiségéhez mindvégig hű maradt. Kolozsvárt érettségizett 1935-ben, ott szerzett földrajz–történelem szakos tanári diplomát is 1939-ben. 1942-ben a filozófia doktorává avatták. Történetíróként is bemutatkozott, mindenekelőtt Erdély múltja foglalkoztatta.

Pedagógusi pályája egyenes ívű és folyton emelkedő volt. Leghosszabb ideig a kolozsvári Református Kollégium és jogutóda, a 2. számú Fiúliceum oktatójaként és igazgatójaként,

majd a Brassai Sámuel Középiskola tanáraként bővölte el növendékeit fölkészültségével és tiszta emberségével, rendületlen szülőföld- és nemzetszeretettel. Kollégái, tanítványai tisztelték és szerették. Legendások voltak osztályfőnöki órái, amelyekre meghívta az erdélyi magyar szellemi élet kiválóságait, írókat, költőket, művészeket és tudósokat. Fialat szívvel címen iskolaiújságot szerkesztett, hogy a tehetséges tollforgatóknak publikálási lehetőséget teremtsen. A nagy gonddal megszervezett tanulmányi kirándulásokon először a szűkebb hazát, Kolozsvár környékét járták be, majd egész Erdély gyönyörű tájait, párját ritkítóan gazdag történelmi és irodalmi emlékhelyeit Kalotaszeg vidékétől a Fogarasi Havasokig. A szülőföld és a valaha Tündérkertnek becézett országrész szeretetére, az iránta való hűsége nevelte diákjait.

1987-ben, amikor már nyugdíjas volt, és Erdélyben alig maradt számára cselekvési tér, az anyaországba költözött, és még öt éven át az egri Gyermekvárosban folytatta áldásos tanári tevékenységét. Egerben kapta meg életműve jutalmául a Pestalozzi-érmet.

Mindig különös vonzalmat érzett a költészet iránt. Áprily Lajos erdélyi ihletésű, szelíden szárnyaló líráját előszeretettel idézte társalgás közben. Így az sem véletlen, hogy Egerben bekapcsolódott a Dsida Jenő Baráti Kör munkájába. A „poeta angelicus”-hoz fűződő személyes emlékeiről tartotta meg székfoglalóját. Oldalán a szintén Egerben élő egykori tanítványával, Szilágyi Istvánnal rendszeresen eljár a közösség összejöveteleire, ahol otthon érezte magát, hiszen az irodalmi egyesület egyik legfőbb célja a határon túli és elsősorban az erdélyi magyar kultúra népszerűsítése. Tanítványai föl-fölkeresték őt egri éveiben is, hogy hitet és erőt merítsenek a vele való találkozás élményéből.

Egyik kolozsvári tanítványa, Szabó Zsolt így emlékezik rá: „A sors különös kegyelmének tartom, hogy középiskolás koromban Kolozsvárt, a volt unitárius kollégiumban, az akkori

7-es számú középiskolában (a későbbi Brassaiiban), dr. Árkossy Sándor osztályában cseperedhettem fel, válhattam a világban helyét kereső kisdíákából – a kamaszkoron nagyobb baj nélkül átevíckélve – éretté. Pedig így utólag nézve ugyancsak emberpróbáló idők voltak azok az ötvenes–hatvanas évek. Mégis sikerült neki belőlünk, a város minden zegéből–zugából verbuválódott magyar, zsidó és cigány gyerekekből olyan közösséget kovácsolnia, amelynek a tagjai még a jég hátán is meg tudtak élni. Megtanultuk tőle, hogy minden ember egyenlő, ám kinek-kinek képességei, lehetőségei és pillanatnyi szerencséje szerint kell teljesítenie. Sokunknak Ő volt a példaképe; felnéztünk rá. Nemcsak azért, mert az iskolában mindig frissen vasalt fehér köpenyben, nyakkendősen jelent meg, de a tekintetéből sugárzó melegség bizalmat ébresztett már attól pillanattól, amikor ötödikben az első osztályfőnöki órán megismertük. De villámokat is tudott szórni kék szeme, ha kellett, határozottan számon kérte mulasztásainkat, ámde arra nem emlékszem, hogy bár egyszer is kezet emelt volna valamelyikünkre. Csodáltuk éles memóriáját, azt, hogy mindent tudott rólunk, a világról és a fociról... Házi statisztikájában feljegyezte, hogy összesen 44 éven át tanított főleg földrajzot, csillagászatot, sommásan 22000 diáknak. Az ötödfél évtized alatt 360 diáknak volt osztályfőnöke, és kis hibahatárral körülbelül 38800-szor lépett a katedrára.”

Másik említett tanítványával, Szilágyi Istvánnal – akinek az osztályfőnöke is volt –, amíg tehette, hétről hétre találkozott gondolatébresztő eszmecsereére. Többnyire ugyanazon a napon és ugyanabban az órában tartották meg kettesben – úgymond – az „osztályfőnöki órát”.

A hívő keresztyén számára – közējük tartozott Sanyi bácsi is – földi életünk csak átmeneti állomás a teljesség, a tökéletesség, a végtelenség dimenziójába vezető úton. A hit a lélek halhatatlanságában és a végső igazságszolgáltatásban, amely a legszabatosabb és a leghatározottabb választ adja az „oh, jaj meg

kell halni, meg kell halni” babitsi gyötrelmére, ihlette Gárdonyi Géza *Ha meghalok...* című versét, mely ezzel a strófával zárul:

*S mikor a szónok a sírnál beszél,
és végül kiált: „Hát Isten veled!”
ne le a sírba integessen nékem,
fölfelé nyújtson búcsúzó kezét!*

Az újratalálkozás hitével és reményével nyújtom hát én is az ég felé búcsúzó kezem, és szeretnék figyelmeztetni, drága Sanyi bácsi, hogy el ne feledd: szeptember elseje van. Az iskolákban csakhamar megszólalnak a csengők, kezdődik az új tanév. Te is gyűjtsd magad köré odaát azokat a tanítványaidat, akik megelőztek téged a léten túli lét birodalmába vezető úton, és folytasd tovább, amit itt a földön már soha többé nem folytathatsz! Mi pedig a viszontlátásig a szívünk legmélyén őrizzük példamutató, fegyelmezett, magasrendű hivatástudat által vezérelt lényed szellemivé lényegült emlékét.

(Eger, Hatvani temető, 2012. szeptember 1.)

Levél Sztánára

A hetvenéves Szabó Zsolt köszöntése

Kedves Zsolt Barátom!

Ugye, emlékszel még az első találkozásunkra? Az 1980-as évek közepe táján történt, amikor Ilia Mihály bevont egy, a két világháború közötti erdélyi magyar irodalmat kutató munkacsoportba. Az én választásom Benedek Elek utolsó pályaszakaszára, erdélyi irodalomszervező munkásságára esett. Lengyel Dénes hívta föl rád a figyelmemet, tőle tudtam meg, hogy Elek nagyapó erdélyi irodalmi levelezésének a közreadásán munkálkodsz, az első kötet már napvilágot is látott. A kolozsvári vasútállomást jelöltük ki a személyes találkozás színhelyéül. Te – ahogyan előre megbeszéltük – az általad szerkesztett Művelődés egyik számát tartottad a kezvedben, nekem pedig az Új Tükör volt az ismertetőjelem.

Akkoriban épp tilos volt magánlakásokban megszállni, ezért szobát foglaltál nekem az egyik kolozsvári szállodában. Kezembe adtad Benedek Elek irodalmi levelezésének még megjelenésre váró anyagát, továbbá az első kötetből kicenzúrázott leveleket és levélrészleteket. Néhány napig megszállottan jegyzeteltem ideiglenes lakhelyemen, és felbecsülhetetlen kincsekkel tértem haza. Ezeket felhasználva írtam meg *Benedek Elek és a romániai magyar irodalom kezdetei* című tanulmányomat. A Te feltáró munkád és kiváló jegyzeteid nélkül aligha tudtam volna boldogulni a témával. Az 1920-as évek erdélyi irodalmának nélkülözhetetlen forrása ez a később négykötetessé gazdagodott levélgyűjtemény. Ha egyebet nem tettél volna, csupán ezért is emlékezni fog rád az utókor, amíg magyarul beszélnek a földön.

Akkor tapasztalt, párját ritkító segítőkészséged, önzetlenséged és nagyvonalúságod barátságunk egész történetét végigkísérte. Olyan ember segítségével járhattam be Erdélyt, aki úgy

ismerte a valaha Tündérkertnek becézett országrészt, mint a tenyerét. Soha nem felejttem el, hogy egyszer útitársaimmal – Feleségemmel és régi, kedves tanítványommal, Román Évával – a Házsongárdi temetőt szerettük volna bebarangolni, és téged kértünk föl kalauzolásra. A temető bejáratánál megvásároltuk az összes virágot, és heccelődtünk, hogy nem tudsz elvinni minket annyi híres magyarnak a sírjához, amennyi virágszálat magunkhoz ölelünk. Fogadást kötöttél velünk, hogy előítéletünknek az ellenkezőjét fogod bizonyítani. Megállapodtunk, hogy minden sírra csak egyetlen virágszálat teszünk. Mi ígéretedet elhamarkodottnak, könnyelműnek ítéltük, és eleinte nagykegyesen két-három virágot is a sírokra helyeztünk. Későn kezdtük a takarékoskodást, mert a virágok hamarabb elfogytak, mint a sírok. Persze könnyű volt ilyen szégyenbe hozni jóhiszemű barátait annak, aki gyermekkorában újra és újra anyai nagyapjával, Szentimrei Jenővel járta be a temetőt.

Egy másik alkalommal arra kértünk, hogy jöjj velünk, vigyél el minket azokra az emlékhelyekre, amelyek nagyapád és atyai jó barátja, Benedek Elek életében fontos szerepet játszottak. Ezt az utazást is felejtethetlenné tette a Házsongárdi temetőben tapasztalt helyismereted és tájékozottságod, no meg a lényedből, szavaidból áradó szeretet, amelyet Erdély múltja és jelene iránt éreztél. Különösen emlékezetes volt közös kirándulásunk mézskői epizódja. Ott természetesen Balázs Ferenc sírjára vittünk virágot. A temető közelében egy kovácmesterrel ismerkedtünk meg, aki olyan, a kohóból és az izzó vasból kiröppenő szikráktól is védelmet nyújtó kötenyt viselt munkája közben, amelyet édesapám, aki szintén kovácmester volt. Ő és családja pazar vendéglátásban részesített bennünket. Engem ez a találkozás roppantul meghatott, ettől – és persze az élmények véget nem érő gazdagságától, amit bizonyára tovább hevített a menet közben el-elfogyasztott pálinka ereje is – könnyek szöktek a szemembe. Könnyet láttam csillogni a Te szemedben is. Nem-

csak ott és nem is csak akkor, hanem mindig, amikor a „határtalan” szeretet megindító és fölemelő gesztusaival találkozta.

Nagyon szép emlékem a *Versekben tündöklő Erdély* című antológia-sorozat szerkesztése és erdélyi fogadtatása az 1990-es évek első feléből. Te is részt vettél, testvéreddel, a sepsiszentgyörgyi Castrum Könyvkiadó vezetőjével, Bojtával együttműködve, a kötetek nyomdai előkészítésében és az erdélyi könyvbemutató körutak szervezésében. A diktatúra bukását követő eufória akkor még nem csitult el, számtalan megható és fölemelő élményben volt részünk. A közös munka szépsége és az azt kísérő siker képességeink, emberségünk legmélyebb, legtisztább tartalékait is mozgósította.

A kezdetektől önzetlenül támogattad az Egerben működő, általam alapított és vezetett Dsida Jenő Baráti Kör tevékenységét. Részt vállaltál irodalmi egyesületünk erdélyi megismertetéséből, folyóiratodban, a Művelődésben többször is bemutattad és népszerűsítetted programjainkat, néhányszor közzétetted éves beszámolóinkat is. A Művelődés egyébként is elevenen él az emlékezetünkben. A lapot a legsötétebb években és a legmostohább körülmények között is életben tartottad, utakat építettél lélektől lélekidig, híven szolgáltad az erdélyi magyar kultúra ügyét. Megindítottad a folyóirat könyvsorozatát, és értékesebbnél értékesebb kiadványokkal gazdagítottad az Erdély – elsősorban Kolozsvár – múltjára vonatkozó ismereteinket. A Dsida Jenő Baráti Kör összejöveleln színvonalas előadásokat és könyvbemutatókat tartottál. Egyszer Sas Péterrel folytattál eszmecserét Kolozsvárnak a magyar művelődésben betöltött szerepéről. Neked köszönhetjük Sas Péter barátságát is, aki nem mindennapi érzéssel, tehetséggel és szorgalommal tárja föl, teszi közzé Kolozsvár művelődéstörténetének kallódó kincseit.

Egyéniségednek és tevékenységednek az önzetlenség, az áldozatkészség mellett a hűség a kulcsszava. Az Erdély iránti hűség az archimedesi pontja egész életednek és munkásságodnak. Engem leginkább volt Brassai-s osztályfőnököd, Árkossy Sanyi

bácsi iránt táplált, nem lankadó szereteted és hűséged ragadott meg. Rendszeresen fölkerested őt egeri otthonában, pártfogoltad és segítetted élete alkonyán is.

Következetes hűséggel és szeretettel állsz mellettem és a Dsida Jenő Baráti Kör mellett is. Hetvenedik születésnapod alkalmából Margó és Éva nevében is hálatelt szívvel szeretném megköszönni mindazt, amit értünk és irodalmi egyesületünkért tettél.

Ajándékozzon meg Téged a Mindenható hosszú, boldog élettel!

Eger, 2016. május 16.

Vonat indul Koscicére

Kolozsvári barátom kíséretében érkezem meg a Keleti pályaudvarra, hogy egy hazainduló – Eger felé tartó – vonatra szálljak. Kis idő múlva azt közli a várakozókkal a hangosbemondó, hogy – vonat indul Koscicére.

Nem Kassára! Koscicére!

Magyar nyelvű mondatba a magyar nyelvtan szabályai szerint szlovák városnév keveredett.

Döbönt és szomorú arccal nézünk egymásra.

Szeretnék eloszlatni minden félreértést: egyetlen nyelv egyetlen szavával szemben sincs előítéletünk. Sőt – állapítjuk meg kölcsönös egyetértéssel – annak kifejezetten örülnénk, ha az idézett mondat mindkét nyelven, magyarul is, szlovákul is elhangoznék. Az lenne igazán szép és példamutató! Így viszont az idegen földrajzi név használatának semmi értelme: a mondat többi részét – mikor és melyik vágányról indul a vonat – úgyse értik a magyarul nem tudók. Semmi sem kárpótol tehát a magyar nyelv ellen elkövetett vétségért. Ne áltassuk magunkat: szó sincs itt a szomszédaink iránti előzékenységről, csupán végig nem gondolt „leegyszerűsítésről” és a nemzeti öntudat zavarairól.

Nem először hallok hasonlóan megszerkesztett mondatot az említett pályaudvaron. Most mégis kétszer jobban fáj, mint korábban, mert átélem erdélyi barátom szomorúságát is. Ráadásul akkor hallunk Budapesten idegen földrajzi nevet a magyar helyett, amikor Romániában nemrég törvény született arról, hogy azokon a településeken, ahol a kisebbség létszáma eléri a húsz százalékot, az ő nyelvükön is föl kell tüntetni a vasútállomások nevét.

A fenti rendelet jelentőségét, kolozsvári barátom megdöbbenését akkor érthetjük meg igazán, ha fölidézzük a magyar nyelv mostoha sorsát Erdélyben. Elsősorban a földrajzi nevek

használatát korlátozó intézkedések voltak megalázóak az ott élő magyarok számára, ezek váltották ki soraikban a legelszántabb és a legfortélyosabb ellenállást.

Az anyaország közönye a határon túli magyarság küzdelmei és közös hagyományaink iránt a hiábavalóság, a reménytelenség érzetét keltheti idegenbe szakadt testvéreinkben.

Kolozsvári barátom már felnőtt fejjel élte át a magyar földrajzi nevek betiltását a Ceausescu-korszak utolsó szakaszában. A Kriterion Könyvkiadó 1989-es kiadványaiban nemcsak a magyar települések nevét kellett románra fordítani: Bukarest nevét is Bucurestinek írták. (Azt nem ellenőriztem, hogy Bécs szerepelhetett-e Wien, Belgrád Beograd helyett...)

Nem az említett időszakban indult az első támadás a magyar földrajzi nevek ellen keleti szomszédunknál. Használatukat 1933-ban is betiltották. A Nagyvárad című napilap szellemes és sokatmondó választ adott a tilalomra: nevét 1934 januárjában Szabadság-ra változtatta, és azt használta 1940 őszéig, Észak-Erdély visszatéréséig.

Az erdélyi magyar sajtóban és irodalomban egyfajta tolvajnyelv honosodott meg az idő tájt. Hogy az idegen szót mellőzhessék, Erdélyt „ország részünk”-nek, Kolozsvárt „kincses város”-nak, Marosvásárhelyt „székely főváros”-nak, Nagyváradot „Pece-parti Párizs”-nak keresztelték. (Kassát bizonyára „Rákóczi városá”-nak becézték volna.) Két év múlva a folyóiratok címében szereplő „erdélyi” jelzőt is utolérte végzete: az Erdélyi Helikon címe 1936 júniusától 1937 májusáig Helikon-ra, az Erdélyi Fiatalok-é ugyanebben az időben Fiatalok-ra csonkult.

A magyar nyelvhasználatot korlátozó intézkedések ösztönözték egyik legéteribb hangú, „angyalok citeráján” játszó költőnket, Dsida Jenőt arra, hogy 1936. április 13-án a Keleti Újság hasábjain *Anyanyelvünkért* címmel új rovatot indítson. A kezdeményezést többek között ezekkel a szavakkal indokolta: „Gondtalan tékozlással szórjuk el legszebb szavainkat. Nagyképű és ferde tetszélgéssel, hiú és szemtelen fitogtatással hasz-

náljuk helyettük az idegenből kölcsönként, latin, német, francia és mindenféle szavakat... A fiatal erdélyi magyar nemzedék sok helyt már az elemi fogalmakat sem tudja vagy akarja magyarul kifejezni.”

A magyar kisebbséget sújtó megpróbáltatások ösztönözték a *Psalmus Hungaricus* megírását is. Dsida Jenő egykori munkatársa, Mátrai Béla visszaemlékezése szerint a magyar nyelv ellen irányuló legdurvább és legmegalázóbb támadás idején, közvetlenül az „erdélyi” jelző használatára vonatkozó tilalom végrehajtása előtt, 1936. május 26. és 29. között keletkezett „a kolozsvári sétatér szelíd gesztenyefái alatt”. Egyik részletében az imént idézett írás panaszja is visszatér: olyan időket élünk, „mikor felejtett, ősi szóra / kell megtanítani fiainkat”.

Kosztolányi Dezső az 1920-as években antológiát szerkesztett *Vérző Magyarország (Magyar írók Magyarország területéért)* címmel. Az utolsó közlemény élén ezeket a szavakat olvashatjuk: *Mit nem kell megtanulni?* Egész oldalon keresztül sorolja föl a Trianonban elszakított városok nevét magyarul és a többségi nemzet nyelvén: nem kell megtanulni például azt, hogy Kolozsvár = Cluj, Kassa = Kosice... Azóta stréber diákként tanultuk meg a leckét, amelyet Trianon jelölt ki számunkra: előfordul a mindennapi beszédben is, hogy az idegen nevet használjuk, és lassan elfelejtjük a magyart. Az egyik végletből – régi szokás szerint – a másikba esünk. S hogy a folyamat meg ne torpanjon, arról gondoskodik a Keleti pályaudvar hangosbmondója is: ezrek és ezrek hallhatják ott naponta azokat a fura mondatokat, amelyek a magyar városnevet idegennel cserélik föl.

Nem kell már messze földön bujdosni, nyelvi hontalanságban élni ahhoz, hogy – a kassai születésű Márai Sándor *Halotti beszéd* című, emigrációban írt versét idézem – „a drága szavak” elporladjanak, elszáradjanak „a szápadlat alatt”. Nem szükséges hozzá a székelykocsárdi váróterem magánya, sivársága és vigasztalansága sem. Az sem, hogy nagycsütörtököt mutasson a naptár, mint Dsida Jenő híres versében. Elegendő kimenni a

Keleti pályaudvarra, és mondjuk hat órán át várakozni csatlakozásra.

Kosztolányi említett könyvében föllapozható Karinthy Frigyes *Levél* című írása, amelyet a szerző kisfiához intézett és a következő szavakkal zárt: „Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és lábát, sokáig érzi sajogón az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.” Azóta enyhült ez a fájdalom. Kolozsvári barátom megdöbbsent arcán láttam, mégsem múlt el egészen. Pedig nem is Cluj-Napocára indult az a vonat.

Reményik Sándor 1933. február 27-én Budapesten keltezte *Magyar miniatűr* című versét. Arról szól, hogy levelet küld szülővárosába, Kolozsvárra, amelyre bélyeget akar ragasztani. Az új magyar bélyegek között válogat, és „gondolattalanul” két olyat illeszt egymás mellé, amelyeknek a látványa megdöbbsenti:

*Széchenyi és Kossuth
Néznek itt is merőn farkasszemet.
Örökkévalóság magyar egébe
Feltornyosult két óriási Hegy:
Ugye kibékültök e kis levélen?
Mert ez a levél...
Mert ez a levél haza – Cluj-ba – megy.*

A fájdalmas és ma is érvényes kívánsághoz hozzáfűzök még egyet: nagyon szeretném, ha meghasonlottság, kiábrándultság helyett legközelebb több békesség költözhetne kolozsvári barátom és mindannyiunk szívébe a Keleti pályaudvaron.

(2004)

Ui.: A cikk annak idején a Heti válaszban látott napvilágot. Kolozsvári származású, Budapesten élő barátom – akinek az

alakja föl-föltűnik a szövegben – nemrég azt állította, hogy ma már nem hallani a Keleti pályaudvar hangosbemondójában az itt idézethez hasonló mondatokat.